

Advies burgerschapscompetenties in het MBO

In deze notitie leest u het advies van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) over de verdere ontwikkeling van de burgerschapscompetenties in het MBO. Dit advies is tot stand gekomen naar aanleiding van een gesprek tussen vertegenwoordigers van de NVLM en de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw J.M. van Bijsterveldt. In een vervolgesprek is met de heer H. Hopstaken van het ministerie, mevrouw J. Voltman van COLO en mevrouw I. Riedijk van de MBO Raad afgesproken dat de NVLM in een notitie zou beschrijven welke kennis deel zou moeten uitmaken van het document Leren, Loopbaan en Burgerschap (LLB). Deze notitie ligt nu voor u. De notitie beschrijft de 'kennisbasis' die ons inziens onlosmakelijk onderdeel moet uitmaken van de voor het MBO geformuleerde burgerschapscompetenties. Wij hopen dat deze notitie bijdraagt aan een vruchtbare discussie over de versterking van het brondocument.

1.1 Burgerschap in de Wet educatie en beroepsonderwijs

In de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) is bepaald dat de eindtermen in het MBO bij ministeriële regeling worden vastgelegd. Volgens de WEB zijn eindtermen "als zodanig omschreven kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht, vaardigheden en in voorkomende gevallen beroepshoudingen, waarover degene die de opleiding voltooit, met het oog op het maatschappelijk en beroepsmatig functioneren dient te beschikken, en die in voorkomende gevallen betekenis hebben voor de doorstroming naar vervolgonderwijs."

In de eindtermen wordt dus vastgelegd *wat* een student bij het halen van zijn of haar diploma moet weten (kennis en inzicht), kunnen (vaardigheden) en welke attitude hij of zij moet hebben. Het is de taak van de opleidingen om deze eindtermen vervolgens te verwerken in onderwijsprogramma's met de daarbij behorende didactische en pedagogische keuzes. Het gaat daarbij dus om het *hoe* en niet om het *wat*.

Volgens de WEB is het beroepsonderwijs niet alleen gericht op de voorbereiding op het uitoefenen van beroepen, maar het "bevordert tevens de algemene vorming en de persoonlijke ontplooiing van de deelnemers en draagt bij tot het maatschappelijk functioneren" (artikel 1.2.1 lid 2). Vandaar dat studenten in het MBO geacht worden zich een aantal burgerschapscompetenties eigen te maken. Het belang van burgerschap staat in politiek en samenleving niet te discussie. De hedendaagse dynamische, multiculturele en globaliserende (in één woord: complexere) samenleving, stelt hoge eisen aan zijn burgers. Burgerschap is volgens de Onderwijsraad niet alleen een formeel juridisch begrip (het zijn van staatsburger met de daaraan verbonden rechten en plichten) maar betreft ook de bereidheid en het vermogen onderdeel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren. (*Onderwijs en Burgerschap*, 2003, pag. 9-10)

1.2 Burgerschap in het document LLB

Volgens de NVLM wordt de vraag wat een student in het middelbaar beroepsonderwijs in het kader van 'burgerschap' moet weten onvoldoende uitgewerkt in het huidige document Leren, Loopbaan en Burgerschap (uit april 2007). De nadruk zou volgens ons meer moeten liggen op het verwerven van inzicht in maatschappelijke ontwikkelingen, het geven van verklaringen voor maatschappelijke ontwikkelingen en het toepassen en gebruiken van opgedane kennis

om maatschappelijke verschijnselen te begrijpen. De kennisbasis is dus geen opsomming van losse feiten en begrippen, maar een verzameling kennis die noodzakelijk is om inzicht te krijgen in maatschappelijke verschijnselen. Daarnaast laat het document LLB ook op andere terreinen wat te wensen over: de benodigde vaardigheden worden niet of summier beschreven en de attitude lijkt met name gebaseerd te zijn op een liberaal mensbeeld: de rationele individuele mens die zelfstandig keuzes maakt. Dat is te beperkt, juist als het in de complexe maatschappij ook om 'samenleven' gaat. Het leren omgaan met dilemma's die voortkomen uit de spanningen tussen eigen verantwoordelijkheid en gemeenschapszin, tussen eenheid en verscheidenheid in de samenleving, moet onderdeel uitmaken van de burgerschapscompetenties in het MBO.

In lijn met de kwalificatiedossiers voor de beroepsopleidingen is het bijzonder wenselijk de onderdelen maatschappijkennis, vaardigheden en attitude explicieter op te nemen in een hernieuwd document LLB. Dat is in de kwalificatiedossiers gebeurd door aan de dossiers een deel C toe te voegen. SLO en CINOP hebben in november 2006 een aanzet gegeven tot het ontwikkelen van zo'n deel C voor het document LLB, onder de titel 'Leren, Loopbaan en Burgerschap, *Voorbeeldmatige uitwerkingen Brondocument*'. Hierop kan worden voortgebouwd.

De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer richt zich in deze notitie met name op de kenniscomponent van de burgerschapscompetenties. Het gaat daarbij om de drie domeinen waarin de burger een rol speelt: het politieke, het economische en het sociaal-culturele domein. Wij stellen voor het document LLB op basis van deze notitie aan te passen. De kerntaken op het gebied van leren, loopbaan en vitaal burgerschap laten wij in deze notitie buiten beschouwing.

Het huidig document LLB gaat ervan uit dat de deelnemer bij het examen moet kunnen laten zien dat hij of zij een persoonlijke groei tot burgerschap heeft doorgemaakt. Ons inziens is dat van groot belang, maar niet voldoende om het betreffende MBO-diploma te verkrijgen. De deelnemer moet ook een - per kwalificatieniveau verschillend - minimumniveau aan burgerschapscompetenties bezitten, net zoals dat in het document LLB voor de Nederlandse taal is vastgelegd.

2. De kennisbasis

Bij de uitwerking van de kennisbasis baseren wij ons op de prestatie-indicatoren uit de uitwerking die CINOP en SLO hebben gemaakt van het document LLB (getiteld Leren, Loopbaan en Burgerschap, *Voorbeeldmatige uitwerkingen Brondocument*). Wij hebben voor deze notitie een selectie van deze prestatie-indicatoren gemaakt, deze selectie indien nodig aangepast en er nieuwe prestatie-indicatoren aan toegevoegd.

Kerntaak 3: Participeert in het politieke domein, in besluitvorming en beleidsbeïnvloeding.

A. Prestatie-indicatoren

- De burger kan aangereikte informatie over maatschappelijke verschijnselen/vraagstukken verwerken en interpreteren op basis van vakinhoudelijke kennis.
- De burger bepaalt zijn eigen mening over een politiek onderwerp dat voor hem relevant is op basis van verzamelde informatie en houdt daarbij rekening met zijn eigen belangen en belangen van anderen.
- De burger kan een standpunt formuleren met betrekking tot een concreet maatschappelijk vraagstuk en dit standpunt onderbouwen met argumenten.
- De burger kan vanuit de verschillende benaderingswijzen¹ van een maatschappelijk vraagstuk vragen stellen over door hem verzamelde of aan hem aangeboden informatie. De student herkent aspecten van de verschillende benaderingswijzen in maatschappelijke verschijnselen.
- De burger is op de hoogte van de wettelijke procedures en richtlijnen voor besluitvorming en beleidsbeïnvloeding en houdt hiermee rekening wanneer hij activiteiten onderneemt om invloed uit te oefenen op besluitvorming.

B. Kennisbasis

De burger heeft kennis over, en inzicht in:

- De (belangrijkste Nederlandse) politieke stromingen en hun maatschappelijke agenda's.
- Het functioneren van een parlementaire democratie.
- De kenmerken een parlementaire democratie, een rechtsstaat en een constitutionele monarchie.
- De taken van regering en parlement en de verhouding tussen beide organen.
- De rol van de overheid in de samenleving.
- De wijze waarop overheidsbeleid tot stand komt.
- De invloed van de Europese Unie op het Nederlandse overheidsbeleid en daarmee op de Nederlandse samenleving.
- Discussies over de rol en het functioneren van de Europese Unie.
- De rol van de gemeente en het gemeentebestuur.
- De functies van de massamedia voor democratische besluitvorming.
- De rol en invloed van ambtenaren.
- De kenmerken van politieke partijen.
- De knelpunten in het functioneren van het politieke besluitvormingsproces en voorstellen voor verbeteringen.
- De mate waarin en de manier waarop individuele burgers en belangen- of pressiegroepen de politieke besluitvorming kunnen beïnvloeden.

---

¹ Bij maatschappijleer worden vier benaderingswijzen onderscheiden voor maatschappelijke vraagstukken: de politiek-juridische, de sociaal-economische, de sociaal-culturele en de vergelijkende benaderingswijze.

Kerntaak 4: Functioneert als werknemer in een arbeidsorganisatie.

A. Prestatie-indicatoren

- De werknemer gedraagt zich verantwoordelijk bij het uitvoeren van het werk.
- De werknemer kan gebruik maken van zijn rechten als werknemer en houdt zich aan procedures zoals vastgelegd in (wettelijke) voorschriften.
- De werknemer neemt – als daar aanleiding voor is- initiatieven in vertegenwoordigende organen van werknemers om belangen van de werknemers veilig te stellen.
- De werknemer kan omgaan met collega's met verschillende achtergronden, met verschillende functies en uit verschillende sectoren.
- De werknemer kan een maatschappelijk vraagstuk, bijvoorbeeld op het gebied van arbeidsverhoudingen of sociale zekerheid, vanuit de sociaal- economische benaderingswijze analyseren.
- De werknemer neemt de tijd om regels en standaard (bedrijfs)procedures te leren kennen en handelt ernaar.
- De werknemer geeft aan wanneer de werkzaamheden of het gedrag in de arbeidsorganisatie algemeen geaccepteerde (persoonlijke en maatschappelijke) waarden en normen overschrijdt.

B. Kennisbasis

De werknemer heeft kennis over, en inzicht in:

- De maatschappelijke functies en waardering van arbeid.
- Factoren die van invloed zijn op de cultuur van een bedrijf.
- De rol van de overheid op het gebied van arbeid en de verzorgingsstaat.
- Voorbeelden van overheidsregels op het gebied van arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en medezeggenschap.
- De gevolgen van arbeidsverdeling voor (onder meer) de sociale ongelijkheid.
- De arbeidsverhoudingen in Nederland.
- De oorzaken en gevolgen van veranderingen op de arbeidsmarkt.
- De oorzaken en gevolgen van werkloosheid en van een overspannen arbeidsmarkt.
- De gevolgen mechanisering, automatisering en informatisering voor de werkgelegenheid en voor de inhoud en kwaliteit van het werk.
- De relatief slechte positie van enkele groepen op de arbeidsmarkt en mogelijke maatregelen ter verbetering van deze positie.

Kerntaak 5: Functioneert als kritisch consument.

A. Prestatie-indicatoren

- De consument verzamelt voldoende informatie over producten en diensten en gebruikt hiervoor verschillende bronnen, zodat hij voldoende gegevens heeft om een weloverwogen keuze te kunnen maken, rekening houdend met zijn eigen belangen en maatschappelijke belangen zoals milieuoverwegingen.
- De consument controleert gegevens over producten door ze met elkaar te vergelijken op prijs en kwaliteit zodat hij een weloverwogen keuze kan maken.
- De consument kan vanuit een kritische houding zijn koopgedrag bepalen.
- De consument kan de rol van media en reclame analyseren bij marketing van producten.
- De consument heeft voldoende inzicht in de grote lijnen van de eigen financiële situatie, ook op de langere termijn.

B. Kennisbasis

De consument heeft kennis over, en inzicht in:

- Het optreden van de overheid op de consumentenmarkt, bijvoorbeeld door middel van belastingen en wettelijke voorschriften.
- De kenmerken van duurzaamheid en van een duurzame samenleving.
- De wijze waarop het gedrag van consumenten en producenten al dan niet bijdraagt aan een duurzame samenleving.
- De kenmerken van maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- De invloed van de media op het bestedingspatroon van consumenten, en de rol van reclame daarbij.
- De invloed van peergroups op het bestedingspatroon van consumenten.
- De invloed van de overheid op het bestedingspatroon van de bevolking.
- De invloed van sociale ongelijkheid op bestedingspatronen (ook in mondiaal opzicht).
- De belangrijkste principes van budgetteren.

Kerntaak 6: Deelnemen in allerlei sociale verbanden en respectvol gebruiken van de openbare ruimte.

A. Prestatie-indicatoren

- De burger heeft in de openbare ruimte en bij het deelnemen aan sociaal-culturele activiteiten begrip voor andere standpunten en gewoonten.
- De burger spreekt anderen aan op gedrag dat algemeen geaccepteerde maatschappelijke normen overschrijdt, daarbij zijn eigen veiligheid in acht nemend.
- De burger gedraagt zich in de openbare ruimte volgens algemeen geldende normen.
- De burger herkent crimineel gedrag en weet hoe daar tegen opgetreden kan worden.
- De burger heeft respect voor de grondrechten van anderen.
- De burger kan de opvattingen en het gedrag van zichzelf en anderen relateren aan (verschillen in) socialisatie, (sub- of dominante) cultuur, maatschappelijke positie, opleidingsniveau, etc.
- De burger kan de opvattingen en het gedrag van zichzelf en anderen relateren aan maatschappelijke ontwikkelingen (toename of afname van sociale cohesie, toename of afname van ongelijkheid, integratie of polarisatie, etc.)

B. Kennisbasis

De burger heeft kennis over, en inzicht in:

- De functies en beginselen van de rechtsstaat.
- (een aantal) Grondrechten en plichten die inwoners van Nederland hebben.
- Rechtspraak
- De aard en omvang van criminaliteit als maatschappelijk probleem.
- De oorzaken en gevolgen van criminaliteit.
- Mogelijke beleidsmaatregelen van de overheid ter bestrijding en preventie van criminaliteit.
- De vraag waarom mensen geneigd zijn zich af te zetten tegen leden van andere groepen.
- De oorzaken en gevolgen van discriminatie.
- De oorzaken en motieven voor de komst van de belangrijkste etnische groepen naar Nederland.
- Discussies over de vraag in hoeverre er binnen (de wetgeving van) een samenleving ruimte moet zijn voor waarden, normen of gewoonten van (sub)culturen die in een spanningsverhouding staan met die van de dominante cultuur.
- Het ontstaan van (nieuwe) maatschappelijke vraagstukken door de aanwezigheid van groepen met (zeer) verschillende normen en waarden.
- Culturele en sociaal-economische oorzaken voor spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen.

3. Examinering

Zoals gezegd vindt de NVLM dat de nadruk in het document LLB moet verschuiven naar het verwerven van inzicht in maatschappelijke ontwikkelingen, het geven van verklaringen voor maatschappelijke ontwikkelingen en het toepassen en gebruiken van kennis om maatschappelijke verschijnselen te begrijpen. Om dat te bereiken dient een kennisbasis ten grondslag te liggen aan het burgerschapsonderwijs in het MBO.

Voor goed burgerschapsonderwijs is het vastleggen van het gewenste kennisniveau alleen echter niet voldoende, zo leert de ervaring. In het voortgezet onderwijs is de kwaliteit van het maatschappijleeronderwijs pas sterk verbeterd toen de (school)examens werden ingevoerd. Als er aan een vak exameneisen worden gesteld nemen directies het vak serieus en zorgen zij (in de meeste gevallen) dat het vak gegeven wordt door bevoegde docenten die op dit terrein voldoende expertise hebben. Bij de burgerschapscompetenties in het MBO wordt aan beide voorwaarden nu niet voldaan.

Als vakvereniging bepleiten wij goed burgerschapsonderwijs op alle schooltypen, maar zeker ook in het MBO. Daarom zijn wij verheugd dat staatssecretaris Van Bijsterveldt in haar brief over de examinering in het MBO (Kamerstuk 27 451, nr. 88) laat weten voorstander te zijn van centrale examinering van basisvaardigheden. Helaas heeft zij het alleen over Nederlands en rekenen/wiskunde (en eventueel in een later stadium Engels).

Wij zijn van mening dat aan dit lijstje basisvaardigheden zeker ook de burgerschapscompetenties moeten worden toegevoegd. Zonder vaardigheden op het terrein van burgerschap en zonder kennis over democratie, rechtsstaat en media is functioneren in onze samenleving immers niet goed mogelijk. Binnen het VMBO, HAVO en VWO worden Nederlands, Engels, maatschappijleer en (een vorm van) wiskunde tot de algemeen vormende vakken gerekend. Ook voor leerlingen in het MBO zouden dit de basisvaardigheden moeten zijn.

Wij stellen dan ook voor de te examineren vakken in het MBO uit te breiden naar burgerschapscompetenties en Engels. Daarbij kunnen wij ons - ook voor wat betreft de burgerschapscompetenties - vinden in het voorstel van de staatssecretaris: centraal ontwikkelde en gedistribueerde examens voor MBO niveau 4, waarbij zo veel mogelijk het niveau en de inhoud van de examens van het HAVO wordt gevolgd. Voor MBO niveau 1, 2 en 3 centraal ontwikkelde examens waar het kan, decentraal ontwikkelde examens waar dat beter past.

Wij zijn graag bereid mee te denken over middelen en methoden om de examinering aan te passen aan het eigen karakter van het middelbaar beroepsonderwijs. Op dat terrein bestaat bij leden van onze vereniging de nodige expertise.

Rob van Otterdijk, Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer, juli 2008

Met dank aan: Peter Simons en Petra Kleijne (docenten in het MBO).